

Jesu so sehr quintessenzirt werde, dass am Ende nichts mehr davon übrig bleiben dürfte" (361, 514). En dat wilde hij niet. Napoleon beoogde met zijn Concordaat vóór alles — vrede (164)!

Wij danken aan Dr. SCHMITT een wel wat heel minutieus, maar alleszins lezenswaardig, tot 1780 (Kant) uitgewerkt, exposé van het conflict, dat, hoewel principieel uitgestreden, desondanks niet tot rust kwam tot op dezen dag. Zijn objectief verhaal verdiende het „imprimatur”.

Amsterdam.

H. A. VAN BAKEL.

KARL BARTH, *Credo. Die Hauptprobleme der Dogmatik dargestellt im Anschluss an das Apostolische Glaubensbekenntnis*. — München, Chr. Kaiser-Verlag, 1935. — 174 S. — Kart. Mk. 2.60.

De door BARTH in Februari en Maart 1935 aan de Universiteit van Utrecht gehouden voordrachten zijn in dit *Credo* verbonden met een „Fragenbeantwortung”, die aan het geschrift een dieper relief geeft. Evenals de opdracht aan de vijf „Pastoren” Asmussen, Hesse, Immer, Niemöller, Vogel, „im Gedenken an Allen, die standen, stehen und stehen werden” in het veelbeteekenend jaar „1935!”, zoo maakt geheel deze uiteenzetting van de „heilsboodschap der Christelijke kerk” den indruk van te zijn geboren uit een eerbiedwaardig, moedig geloof, dat ook het monumentale der dictie verklaart, en voor den lezer niet weinig wordt ondersteund door de krachtige Gothische fractuur, waarmee de Kaiser-Verlag zijn uitgaven pleegt te sieren. Men moge het met BARTH eens zijn of niet — in onze bespreking van den eersten band zijner *Kirchliche Dogmatik* hebben wij aan enkele principieele bezwaren tegen zijn constructie uiting gegeven (1933, 383-389) —, er is wel niemand, die niet beseft de betekenis van zijn optreden in deze dagen en van zijn beginselvaste welsprekendheid in woord en daad. Zijn „orthodoxie” behoeft ons niet te verontrusten, mag ons veeleer interesseeren: „Ich bin auch einmal liberal gewesen und kenne den Zauber” (157).

Bij zijn betoog volgt BARTH den in het Latijn geciteerden tekst der „twaalf” artikelen in zestien hoofdstukken. Had hij ten aanzien van „*die grosse Mitte* des christlichen Glaubensbekenntnisses”, waar „*die Entscheidungen* fallen” (*Credo*, 38), in zijn *Dogmatik* (444 sqq.) als „belangvollstes Dokument des Dogmas von der Gottheit Christi” het tweede artikel van het Nicaeno-Constantinopolitanum aangewezen en aan het doorgronden daarvan vele bladzijden gewijd, hier sluit hij zich geheel aan bij het Apostolicum. Een historische analyse van den tekst wijst hij af (5), al is hem de antithese tegen het gnosticisme niet verborgen (71, 85) en al zou juist deze hem de oplossing hebben kunnen bieden voor de vraag, waarom door 't Apostolicum over de speciale heilswaarheden gezwezen wordt. In het „*Filium ejus unicum*” is voor hem alles begrepen. Evenmin als de Schrift zelf heeft het Apostolicum 't noodig geacht een uitdrukkelijke beschrijving van 't werk van Christus te geven: 't geldt hier geen „dogmatiek” (41).

Het is wel de grootste aller rampen, dat men den zin der menschwording Gods in Christus in breeden kring niet meer toont te verstaan. Ja, „man kann mit aller Bestimmtheit und Pünktlichkeit versichern und beweisen, dass die grosse theologisch-kirchliche Katastrophe, deren Schauplatz der gegenwärtige deutsche Protestantismus ist, unmöglich gewesen wäre, wenn die drei Worte „*Filium ejus unicum*” in dem richtigen Verständnis der nizänischen Trinitätslehre der deutschen Kirche nicht seit mehr als zweihundert Jahren unter einem Wust von verharmlosenden Umdeutungen faktisch verloren gegangen wären. Man sollte sich durch diese Katastrophe in den evangelischen Kirchen und besonders auch in den theologischen Fakultäten der anderen Länder, wo man hinsichtlich des trinitarischen Dogmas nicht auf besseren Wegen ist, wahrhaftig endlich warnen lassen” (46). Van hieruit valt dan tevens licht op de dwaling dergenen, die meenen, dat het tweede artikel „kaum etwas sage über die für den evangelischen Glauben doch so entscheidende praktische Lebensbedeutung der Person und des Werkes Jesu Christi für die Seinigen” (49). Als Christus „*Dominus noster*”

is, dan *zijn* wij door hem verlost, gerechtvaardigd, geheiligd (53). Luther zegt het reeds in zijn Katechismus: „Ich glaube, dass Jesus Christus sei *mein* Herr, der mich erlöst *hat* . . .” (49): — BARTH zou wel is waar liever lezen „*unser* Herr” (Dominus *noster*), omdat het toch niet gaat om een „Privat-verkehr” tusschen Christus en den individueelen geloovige, maar om zijn „Regiment in seiner Kirche” (55). Maar Luther zag hier natuurlijk geen alternatief: *mijn* belijdenis noemt Christus „*mein* Herr”, en ik belijd als lid der gemeente van Christus.

De leer der menschwording, zegt BARTH verder (62), behoeft geen „Begründung” of „Ergänzung” door de leer der wonderbare geboorte. Dit theologoumenon is nl. niet „ontisch” maar „noetisch” te verstaan (63)! De wonderbare geboorte is een begeleidend *teeken* van de incarnatie, „ein Art *Signal*” (65, 154). Door haar „Respekt” voor het wonder der maagdelijke geboorte bewaart de kerk haar *weten* van de incarnatie. Daarom acht BARTH het beter, „gerade dies Dogma fein unkritisiert zu lassen” (65), zij ’t ook voor hem „mit merkwürdigen Fragezeichen umgeben” (154)! Wie het laat varen geraakt met de menschwording op gespannen voet. Inderdaad liggen vooral voor wie „liberal gewesen” is hier voetangels en klemmen. Iets dergelijks blijkt bijvoorbeeld uit BARTH’s raad, niet te vragen of de slang wel heeft gesproken, maar alleen naar wát zij heeft gezegd (164).

Er zou natuurlijk nog veel en velerlei zijn te noemen, waar nu eens een meer onafhankelijke, dan weer een aan de (Gereformeerde) traditie gebonden opvatting het wint. Dat het „passus sub Pontio Pilato” niet mag uitsluiten, dat Jezus zijn geheele leven dóór heeft „geleden” (67); dat het „descendit ad inferos” (met Calvijn) te localiseeren is in het „Eli, Eli. . .” (79); dat „de veertig dagen” in strengen zin moeten worden beschouwd als den tijd der openbaring (87) — men denke aan SEEBERG’s „evangelium quadraginta dierum” —; dat „Gods rechterhand” *niet* plaatselijk moet worden opgevat (100); dat de hemelvaart de laatste, de meest concrete der verschijningen is geweest en in betekenissen „identisch” met de opstanding en het gezeten zijn ter

rechterhand Gods (101); dat wij den ernst van Gods gericht hebben tegemoet te gaan met opgeheven hoofd, omdat Christus als rechter de alleenheerschappij der genade verkondigt en betoont (109 sq.) — men herinnere zich Calvijn's waardeering der praedestinatieleer als „une doctrine douce et savoureuse” —; dat eeuwig leven niet een toekomstig leven is, maar ons leven hic et nunc, nieuw geworden in Christus, met God verzoend, gerechtvaardigd, heilig, Gode de eere gevend wijl geleefd in Gods licht (146 sq.); dat het Apostolicum niet spreekt van een eeuwigen dood en evenmin van een apokatastasis (147 sq.) — 't zijn slechts enkele gegevens uit de zeer vele. — Aan „filosofen” acht BARTH in zijn dogmatische opvattingen zich natuurlijk ook thans geen verantwoording schuldig (160). Wat de Luthersche „zusterkerk” betreft: wel, zegt hij, kan het hem overkomen, „dass mich beim Anhören einer lutherischen Predigt eine leise Unruhe befällt, dass ich die Erkenntnis der Souveränität Gottes nicht klar genug wiederfinde infolge der Neigung des Lutheraners, der Geschöpflichkeit eine gewisse selbständige Würde zuzuerkennen, dass ich die Lehre von der Heiligung bei ihm verkürzt finde, dass ich sein Verständnis des „Amtes” unerfreulich und verdächtig finde u.a.m.” (168), — tòch herkent hij in haar de kerk van Christus en voelt hij zich bij haar in gezelschap van „Nachkommen eines Vorfahren” (128). Een onoverwinnelijke afkeer scheidt hem daarentegen van het Rooms-Katholicisme en van de „Synagoge des Neuprotestantismus” (128). Het „Seid umschlungen, Millionen” behoort in Christus' kerk niet thuis (168).

Moge in dit „positief” belijden ook voor andersdenkenden veel behartigenswaardigs zijn gelegen, daar toch ook voor BARTH het „justus et peccator” (Heer, ik geloof, kom mijn ongelooft te hulp) het einde der wijsheid is (172), wij zullen er niettemin goed aan doen, tot juist begrip van de dogmatische beteekenis van het Apostolicum deszelfs historie niet te veronachtzamen. Te veel uitnemends is daarover geschreven dan dat het uit beginsel verwaarloosd worden mag. Men legge naast BARTH's *Credo* o.a. eens ERNST VON DOBSCHÜTZ' *Das Apostolicum in biblisch-theologischer Beleuchtung*, 1932 (cf.

N.T.T., 1933, 379 sqq.), en doe er zijn voordeel mee.
Amsterdam. H. A. VAN BAKEL.

HANS ASMUSSEN, *Theologisch-kirchliche Erwägungen zum Galaterbrief*. — München, Chr. Kaiser-Verlag, 1935. — 205 S. — Geh. Mk. 3.80; geb. Mk. 4.90.

HANS ASMUSSEN is „einer derer die da stehen”, zooals BARTH in zijn *Credo* hem noemt. Wij kennen hem reeds uit zijn werk *Die Seelsorge* (1934, 390 sqq.). Dit over den *Galaterbrief* is daar een voortzetting van. Hij vreest ervoor, dat het een enfant terrible zal zijn: 't is geen commentaar, ook geen stichtelijke meditatie (11). 't Is min of meer een Trompetenstoss, om in deze dagen van zorgen en van gevaar voor „Weich-werden” (16) de geesten wakker te houden tot den strijd voor een „ungehinderten Dienst am Heiligtum”.

Er gaat voor ASMUSSEN een „Drängen” uit van den Galatenbrief. De kracht, die erin leeft, „will heraus in die Zeit”. 't Gaat om de vraag naar de wet; anders gezegd om de problemen „Staat und Kirche”, „Schöpfung und Gebot”, „Volkstum und Evangelium” (8). ASMUSSEN wil die vragen niet passeeren. Hij wil de wereld des heils en der openbaring niet gescheiden zien van de wereld der zonde, des onheils en der duisternis. Zij behooren immers beiden tot de „reale Welt”. Voor hen, die aan die aldus saamgebonden werelden het evangelie hebben te prediken, geeft hij zijn exegese van Galaten.

Exegese zij verkondiging of zij is niet! En bij die verkondiging komt het niet in de eerste plaats aan op den vorm: wij staan en vallen met den inhoud onzer prediking. „Parade-artikel und Journaillepredigt waren die unmittelbaren Vorläufer der deutschen Christen” (15); hun „Blut und Glauben” moge dienstig zijn als leuze voor vóórchristelijke en confessioneele „christlich verbrämte Volksreligionen” — hij rekent daartoe ook „den holländischen Calvinismus” naar zijn bekrompen kant (116) —, Christelijk is zij niet, tenzij erbij gedacht worde aan die ééne „Geschlechterfolge, die von Abraham zu Christus läuft” (117). Von Abraham (!) zu Christus — (Gal. 3 : 15-18).